

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ ПОВІСТІ «ЛЯЛЬКА» ТЕТЯНИ ЛІХТЕЙ

Анотація. У статті досліджуються літературно-художні антропоніми повісті «Лялька» Тетяни Ліхтей. Подається їх аналіз, функції, виражальні можливості.

Ключові слова: літературно-художній антропонім, апелятив, протонім, номінаційний ряд.

Summary. The article researches proper names of the literary heroes in the novella “The Doll” of Tetyana Likhtej. It also presents their analysis, functions, expressional possibilities.

Key words: proper name of the literary hero, appellative, protonym, nomination line.

Проблемам літературно-художньої ономастики відводиться важлива роль. Все частіше об'єктом лінгвістичного аналізу стають власні назви літературних персонажів сучасних авторів. Про це свідчать найновіші монографії Ю.О. Карпенка [7], Л.О. Белея [1], В.М. Калінкіна [5], Г.В. Шотової-Ніколенко [16] та ін.

Мета нашої статті – дослідити літературно-художні антропоніми повісті «Лялька» Тетяни Ліхтей. Основні завдання: визначити функції власних назв у тексті, розкрити їх ононімне значення.

Творчість члена Національної спілки письменників України Тетяни Ліхтей привертає увагу багатьох шанувальників. Її поезія проникає в потаємні закутки людської душі. Проза – цікава, загадкова, приваблююча.

Повість Тетяни Ліхтей «Лялька» відтворює переломний момент у житті сучасної жінки. Книжка названа іменем головної героїні. І, виявляється, не випадково. «Вибір імені для літературного героя не буває випадковим: письменник вкладає в нього певну оцінку, характеристику, тобто використовує власні імена як додатковий художній засіб для вираження ідейно-естетичного задуму» [8, 24]. Власні назви у Т. Ліхтей промовляють. Вони мають потужний семантичний заряд, що відчувається на всіх рівнях текстового охоплення. Авторка продумала імена своїм героям таким чином, щоб вони промовляли самі за себе, були задіяні на всіх рівнях текстової реальності, вступали у взаємодію з іншими літературними антропонімами, створювали потужне асоціативне поле [3, 88]. ЛХА «примушують любити, ненавидіти, діяти, навіть вмирати» [11, 177]. Вони несуть у собі певне метафоричне, іронічне, ігрове навантаження, тобто значення, яке проявляється у художньому просторі поступово, як адекватний логічний розвиток сюжету в рамках загального плану.

Ім'я головної героїні походить від апелятива лялька, що означає дитячу іграшку, або маріонетку, людину, якою розважаються [2, 633]. Насправді *Лялька* стала маріонеткою в руках своїх друзів. Правда, друзі у неї хороші, і «грають» вони *Лялькою* в її ж інтересах. Іноді Фортуна підкидає такі ситуації, коли друзі беруть на себе право вирішувати долю небайдужих їм людей. Тому рідні й близькі організують для *Ляльки* «гарячий український Південь», серію загадкових зна-

йомств, зустріч з коханою людиною. Але, разом з тим, лялька – це гарненька дівчина [12, 184]. У Тетяни Ліхтей головна героїня – «струнка русявка, з майже бездоганною фігурою, з усе ще чарівним, хоча і втомленим, личком», «ї справді красуня». Коротка форма *Ляля*, за словником сленгу, означає найвищий ступінь захоплення [12, 184]. А *Лялька* все це пережила: гарний відпочинок, класні знайомства, суперзустріч. ЛХА *Лялька* має «номінаційний ряд», «ономастичне гніздо»: *Ляля, Лялечка, Лариса Ігорівна Ластівка*. На тлі емоційно-маркованих онімів *Ляля, Лялечка* Т. Ліхтей майстерно розкриває характеристичний потенціал повного найменування героїні, яке виявляється дещо несподіваним – Лариса Ігорівна Ластівка. Авторка це робить вустами героїні та професора філології:

«- Дозвольте запитати: *Ляля* – це *Лариса*?

- Взагалі-то, так...

- Тоді все зрозуміло. І нічого дивного у вашому сні не бачу: у перекладі з грецької «*Лариса*» означає «*чайка*».

Ляля засміялася:

- Хочете, я підсилю ваші, й без того «залізні», аргументи?

Професор кивнув.

- Моє прізвище – *Ластівка*.

- Боже милий! Це що ж виходить: *Чайка Ластівка*? Як ви з таким поєднанням узагалі землі тримаєтеся? Чи не забагато крилець як для однієї людини? Чому я не сокіл, чому не літаю...»

Якщо розшифрувати ще й ім'я по батькові: *Ігорівна* – «*войовнича*», то вийде *Чайка Войовнича Ластівка*.

Асоціація ЛХА з птахами досить відчутна на сторінках повісті. Пор.: «І житиму тут одинокою *чайкою*»; «опинившись у своєму затишному гніздечку»; «*Лялі* раптом здалося, що в неї вирости крила, що вона стала легкою, як пір'їнка, майже прозорою, безтілесною... Здійнялася і – полетіла...»; «*Лялька* захпала голову в подушку, наче *страусиха* в пісок». Директриса *Лора* звертається до *Лялі*: «*Голубонько*, що з тобою? Охоронець називає її *совою* через те, що цілий день проспала. Професор зве *Чайкою-Ластівкою*. Варто, на нашу думку, провести паралель між *Ларисою Ластівкою* Тетяни Ліхтей та героїнею «Щоденника страченої» Марії Матіос *Ларисою Ковальчук*, котра також «як жінка-сирота чи просто жінка-

смертниця на роздоріжжі молодості й зтяжної зрілості» хоч і кує долю, та б'ється над нею, як чайка над морем.

Якщо всі рідні називають *Лялю* пестливо, то чоловік *Андрій* своїй коханці про дружину скаже так: «Вона ж як *Клара Цеткін!* Бездушне створіння! Шаблон, формат, схема!» Називання іменем відомої діячки міжнародного комуністичного руху, на наш погляд, вказує не на належність до партії, а на ставлення до роботи, про відданість улюбленій справі, про домінування загальнолюдського над особистим.

Ім'я *Лялька* набуває ролі головного чинника, основної дійової сили твору, стає активним компонентом його структури, каталізатором сюжету, стрижнем його змісту. Воно стає тією першоклітиною, яка, за словами П. Флоренського, «вміщує всю формотворчу інтуїцію, в бруньці – вся рослина, в імені – весь твір» [14, 24].

Не менш цікавим є ЛХА *Лора*. Зрозуміло, що це усічений варіант імені, і, здавалось, що воно мало би походити від імені *Лариса* чи *Лаура*, а у «Ляльці» авторка подає іншу інтерпретацію його походження. Пор.: «Мене зовуть *Лора*, – відрекомендувалася. – Взагалі-то моє повне ім'я *Флоренція*, *Флора*. Але ж я не звихнута, щоб так представитися. Сі? Та й *Лідка* постійно з мене кепкувала. Каже: якщо ти – *Флора*, то я буду *Фауна!*...» По-перше, це ім'я вказує на назву міста в Італії, по-друге, коротка форма *Флора* походить від імені давньоримської богині весни. *Флора* – богиня квітів і цвітіння [4, 278]. Та, виявляється, батьки назвали доньку іменем дружини свого найкращого друга: «О, я не люблю свого імені... Просто так звали дружину Мішеля Роше. Вона була італійкою».

Т. Ліхтей неодноразово на сторінках повісті вживає зменшувально-пестливі суфікси називання особи при звертанні: *Лорусику*, *Лорусю*. Авторка називає своїх героїв іменами та прізвищами, котрі здавна функціонують на території Закарпаття, тобто структура літературно-художніх антропонімів орієнтована на реальну антропонімію, точніше на знання її мовним колективом. Пор.: *Матвій Маргітич*, *Петро Гичка*, *Павло Митрик*, *Мар'яна Осійська* та ін. Не обходить письменниця стороною використання суржикових найменувань, які ввійшли в розмовну мову з радянських часів: *Боря*, *Женька*, *Таська*, *Лідка*, *Сенька* та ін.

Цікаво, що тричленна назва в повісті зустрічається тільки один раз, під кінець авторка повністю називає прізвище, ім'я та ім'я по батькові головної героїні: *Лариса Ігорівна Ластівка*. Двочленних назв є більше. Антропоніміною формулою «ім'я + ім'я по батькові» названі жінки старшого віку, колись владні, авторитетні: *Дарина Дмитрівна*, *Елеонора Едуардівна*. До речі, ЛХА *Елеонора Едуардівна* має синонімічний ряд: *Нора*, *залізна Нора*. Незвичність імені на регіональному рівні доказує те, що *Нора* – «донька бакалійника-єврея, що зник за загадкових обставин на початку тридцятих», а апелював залізна вказує на високо-

моральність *Лідиної* бабусі, витримку, впевнене просування по службовій драбині, диктаторську роль у сім'ї («бабусею її називати категорично заборонялося»).

Імена по батькові протягом останніх десятиліть в реальній українській антропонімії виявляють чітку тенденцію до втрати характеристичного потенціалу, а тому в своїй більшості це номінативні ЛХА. У корпусі номінативних ЛХА переважають також іменні варіанти: *Олег*, *Матвій*, *Ліда*, *Борис*, *Тася*, *Андрій*, *Зоя*.

Низка ЛХА Т. Ліхтей складаються з імені та прізвища. Так *Петро Гичка*, *Павло Митрик*, *Матвій Маргітич* мають пряме відношення до закарпатського антропонімічного узусу [див.15], *Катерина Фурцева*, *Сенька Воропаєв* – російсько-го походження.

Прикметною рисою літературно-художніх антропонімів повісті «Лялька» є помітний відсоток імен відомих людей: поета, художника, літературного критика *Максиміліана Волошина*, «натхненного співця Чорного моря *Івана Айвазовського*; він же *Айвазян*; він же *Гайвазовський*», художниці *Маргарити Сабашикової*. Через характери й колізії доль літературних героїв письменниця створює терціальні ЛХА (фольклорного чи літературного походження): називає *Волошина Майстром* як і М. Булгаков («Майстер і Маргарита»). Пор.: «Виявляється, і в цього *Майстра* була своя *Маргарита* – художниця *Маргарита Сабашикова*... Він шаленів від дружини. Вона обожнювала свого *Макса*». Реальною особою була також «відома радянська партфункціонерка *Катерина Фурцева*». Персонажа *Олега* професор-ономаст *Гичка* називає *Гераклом* за його силу та красоту («симпатичний чолов'яга»). За ВТССУМ *Геркулес* – герой, який вирізнявся надзвичайною фізичною силою (у давньогрецькій філології) та в переносному значенні – людина величезної фізичної сили та атлетичної будови тіла, силач [2, 233].

Літературно-художній антропонімікон Т. Ліхтей виступає важливим засобом творення місцевого колориту. Так, наприклад, найменування місцевого сторожа *Пішті Козута* в «перекладі» з діалектного на літературне означає *Степан Півень*. Допитливий професор-ономаст *Петро Гичка* зацікавився тим, звідки у Сваляві взялося прізвище *Шевченко*, напевно, приїжджі люди. І яким було його здивування, коли носій відомого прізвища заявив, «що вся їхня файта, з діда-прадіда, корінні мешканці». Виявляється, що ці *Шевченки* до війни були *Шипіздяками*. «Як виявилось, *Шипіздяки*, а на місцевій говірці «шипіздати» означає «шепелявити», спокійнісінько проживали в рідному краї... Допоки радянська влада не принесла з собою «нову» культуру і їх давнє прізвище не почало викликати небажаних асоціацій. Дехто з етичних міркувань поспішив переписатися на *Шунів*, *Шен*, а дехто, довго не думаючи, замахнувся одразу на *Шевченка*...» Зрозуміло, що на формування прізвищ також має вплив система.

Не обходиться Т. Ліхтей без дейктичних ЛХА, які Л.Белей називає «прикметною рисою новітньої української літературно-художньої антропонімії» [1, 131]. Це – власні назви, в яких відчитується вказівка на реальну особу. Такі оніми О.Ю. Карпенко називає протонімами [6, 72]. ЛХА *Петро Гичка* вказує на конкретну людину – на *Павла Чучку*. Це підтверджується також текстом. Пор.: «Унікальний суб'єкт! Ономаст!», розпитує всіх «про імена, прізвища, про назви різних урочищ, сіл...», «професор філології», «кумедний лисий товстун». ЛХА *Павло Митрик* вказує на *Дмитра Павличка*, це підчас інтерв'ювання підтвердила Тетяна Ліхтей. Ім'я *Павло* утворене від прізвища *Павличко*, *Митрик* – від імені *Дмитро*. Як *Павличко*, так і *Митрик* – зменшувально-пестливий варіант називання, крім цього *Митрик* – розмовний варіант імені *Дмитро*, характерний для Закарпаття. Авторка рядками з тексту підтверджує: «поет і перекладач *Павло Митрик* – «добрий знайомий» *Петра Гички* (Павла Чучки), «з яким його, як виявилось, ріднив не тільки фах, а й пов'язувала активна громадська діяльність», адже професор П.Чучка очолював Закарпатську філію Товариства української мови ім. Т. Шевченка, а ним керував Д. Павличко.

У тексті повісті «Лялька» ми відзначили цілу низку варіантів онімізації займенників. Основна функція займенників – анафорична та замінна [9,

342]. Так, головна героїня *Ляля* не хоче називати чоловіка *Андрія* за іменем, а імені його коханки вона не знає, тому й думає: «аби тільки *Його* з *Тією* не було...» Перше кохання переслідує *Лялю* постійно, тасмничи нагадує про себе: «бо той *Хтось*, такий настирливий, живучий, постійно воскресає!..» Мова йде, зрозуміло, про *Матвія*. ЛХА Т. Ліхтей «властива пластичність, акварельна недомовленість, елегійний музицизм» [13, 92]. Тут знову запрошується порівняння з героєм «Щоденника страченої» Марії Матіос: «*Він*», «розмова з *Ним*». Такі ЛХА налаштовують на якусь таємничість.

В ході аналізу літературних героїв повісті «Лялька» звертає на себе увагу фігурування в тексті розмовної форми імені *Лора*. Це найменування відчитується в багатьох іменах героїнь. Пор.: *Лариса* – коротка форма *Лора*; *Флоренція* – *Лора*; *Елеонора* – *Нора*, *Лора*.

Отже, літературно-художній антропонімікон повісті «Лялька» Тетяни Ліхтей є досить репрезентативним, він добре вписується у контекст української літературно-художньої антропонімії посттоталітарної доби. Авторка вмilo добирає назви своїм героям з реального життя. Найменування в тексті набувають стилістичного навантаження, вони не тільки називають, а й характеризують денотатів персонажів. ЛХА Т.Ліхтей відображають характерні особливості художнього стилю письменниці.

Література

1. Белей Л.О. Нова літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. – Ужгород, 2002. – 176 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Горенко О.П. Антропонімічний вимір американського романтизму: Монографія / Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – ТОВ «ПанТот», 2008. – 312 с.
4. Ісат Ю.А. Тасмниця вашого імені. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2006. – 736 с.
5. Калинин В.М. Поэтика хонима. – Донецьк: Донеччина, 1999. – 408 с.
6. Карпенко О.Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження // Записки з ономастики. Випуск 4: Збірка наукових праць / Відп. ред. Ю.О. Карпенко. – Одеса: Астропринт, 2000. – 68–74.
7. Карпенко Ю.О. Літературна ономастика: Збірник статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – 328с.
8. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту: Курс лекцій для студентів філологічних факультетів. – Львів: Світ, 1999. – С. 24.
9. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
10. Ліхтей Т.В. Лялька: Повість. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2008. – 80 с.
11. Лосев А.Ф. Вещь и имя // Имя. Избранные работы. – СПб: Алетейя, 1997. – С. 168–245.
12. Словник сучасного українського сленгу / Упорядник Т.М.Кондратюк; Худож.-оформлювачі Б.П.Бублик, С.І.Правдюк. – Харків: Фоліо, 2006. – 350 с.
13. Ференц Н. Ці химерні квіти кохання // Кобаль Т. Зела: Вибрані поезії. Рецензії, відгуки, інтерв'ю / Художн. Н.Пономаренко. – Ужгород: Видавництво «Мистецька лінія», 2002. – С. 90–92.
14. Флоренский П. Имена. – М.: Фолио, 2001. – 334 с.
15. Чучка П. прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. – Львів: Світ, 2005. – 704 с.
16. Шотова-Ніколенко Г.В. Онімний простір романів Юрія Яновського / Г.В. Шотова-Ніколенко / [відп. ред. Ю.О. Карпенко]. – Одеса: Астропринт, 2007. – 168 с.